

(2025). *Мистецтво в культурі сучасності: теорія та практика навчання*, 4, 45-51. [https://doi.org/10.31652/3041-1017-2024\(4\)-06](https://doi.org/10.31652/3041-1017-2024(4)-06)

7. Сідорова І. С., Стребкова Д. В., Науменко І. В. Організація творчої взаємодії викладача, концертмейстера і студента у процесі освоєння вокально-хорових дисциплін. Інноваційна педагогіка. Видавничий дім «Гельветика», Одеса. Вип. 57, Т.2. 2023. С. 137–141. http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_2/27.pd

8. Liudmyla Vasylevska-Skupa, Tetiana Belinska, Kateryna Kushnir, Iryna Sidorova, Lidiia Ostapchuk. Science-Modern Formation of mastery of artistic and pedagogical communication of future teachers of music in the process of vocal and choral activities. Moderní věda. Praha. Česká republika, Nemoros. 2022. № 1. P. 72-82. https://drive.google.com/file/d/17iV0kthkZ_olMAWgveL_dtpnSqPZGu4Z/view

9. Dumchak, I., Kachmar, O., Mochalova, N., Oleksandrenko, K., & Sidorova, I. (2024). Socio-cultural factors influencing students' learning experience: a crosscultural study. Revista Eduweb, 18(3), 264-275. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.03.20>

10. Sizova N., Belinska T., Bilozerska A., Vasylevska-Skupa L., Zuziak T. An Integration Model of Professional Training of a Music Art Teacher by Means of Innovative Technologies. Croatian Journal of Education: Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, Vol. 26 No. 3, 2024. P.903-934

УДК 37.035.1:376-056.26:7

<https://doi.org/10.31652/978-617-UAWCS-2025.51>

І.С. Сідорова

кандидат педагогічних наук, доцент
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
e-mail: sidorovairuna1978@gmail.com

Т.Д. Брацішевська

здобувачка вищої освіти
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
м. Вінниця, Україна
e-mail: tatianal0972171146@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ ЗАСОБАМИ МИСТЕЦТВА

Анотація. В статті розглядаються теоретичні аспекти формування естетичної культури школярів з вадами здоров'я. Зосереджується увага на використанні засобів мистецтва у їхньому естетичному розвитку. Досліджено культурно-виховний потенціал мистецтва. Наголошено на важливості підготовки майбутніх вчителів мистецьких дисциплін до використання мистецтва як ефективного засобу всебічного розвитку, зокрема формування естетичної культури школярів з особливими потребами.

Ключові слова: формування естетичної культури, школярі з особливими потребами, мистецтво.

Abstract. The article considers the theoretical aspects of the formation of aesthetic culture of pupils with disabilities. Attention is focused on the use of art tools in their aesthetic development. The cultural and educational potential of art is explored. The importance of training future teachers of art disciplines to use art as an effective means of comprehensive development, in particular, the formation of the aesthetic culture of pupils with special needs, is emphasized.

Keywords: formation of aesthetic culture, pupils with special needs, art.

Сьогодні одним із актуальних питань соціально-педагогічної науки, зокрема мистецької педагогіки є створення сприятливих соціокультурних умов для гармонійного розвитку та

творчої самореалізації молодого покоління з обмеженими можливостями. Через стан здоров'я таким школярам іноді важко освоїти освітні програми, брати участь в дозвіллевій діяльності поза спеціальних умов навчання й виховання.

До групи людей з особливими потребами варто віднести людей, які мають різні вади розвитку: порушення зору, мови, слуху, опорно-рухового апарату, інтелекту та інше. Ще з дитинства ця соціальна група скута вузькими соціальними рамками, ізольована від широкого загалу, має постійний психологічний дискомфорт. Існує необхідність у створенні певних умов та для їхнього розвитку. «Тому від швидкості та ефективності соціально-культурної адаптації таких дітей в суспільстві залежить формування самосвідомості, самооцінки, шлях подальшого їх розвитку» [5, с.166]. Учні з вадами здоров'я потребують особливої уваги та підтримки. Сьогодні психологічний стан більшості дітей вимагає «спілкування з прекрасним, накопичення позитивних емоцій та радісних відчуттів» [1, с.166]. Вважаємо, що найдієвішим засобом впливу на поліпшення духовного та фізичного стану молодого покоління наділена сила мистецтва.

Естетичний розвиток учнів з особливими освітніми потребами досліджують вчені у галузі спеціальної педагогіки (О. Гаврилов, І. Дмитрієва, А. Капустіна, Н. Тарасенко та інші).

У наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних авторів (Г. Дульнєв, О. Граборов, Т. Головіна, К. Гордієнко, І. Groшенков, Л. Занков, І. Єременко, С. Калантарова, Н. Кравцова, Е. Кярнер, М. Нудельман, Г. Плешканівська, І. Соловійов, І. Швець, К. Щербакова, В. Баудиш, Б. Брьозе та інші) висвітлюються проблеми корекційної педагогіки засобами мистецтва в спеціальних закладах загальної середньої освіти.

Мета статті: розглянути теоретичні аспекти естетичного розвитку школярів з особливими потребами засобами мистецтва.

Вивчаючи теоретичні основи формування естетичної культури особистості дослідники неодноразово акцентували увагу на рівні розвиненості естетичної свідомості, здатність і потребу естетично сприймати дійсність. У такий спосіб, «естетичне виховання – це педагогічна діяльність, спрямована на формування здатності сприймати і перетворювати дійсність за законами краси. Метою естетичного виховання є розвиток високого рівня естетичної культури особистості, її здатність до естетичного освоєння дійсності» [4, с. 63]. Тому, дуже важливо сьогодні приділяти увагу естетичному розвитку підростаючого покоління, що у майбутньому стане фундаментом формування їхнього духовного світу.

Засобами естетичного впливу на вихованців може стати все навколишнє середовище: природа, багатогранне суспільне життя, у тому числі, процеси комунікації з іншими людьми, продукти творчої діяльності та інша оточуюча дійсність.

Велике значення в естетичному вихованні школярів, зокрема дітей з обмеженими можливостями, має мистецтво як один з видів творчої діяльності. Воно найбільше, на нашу думку, сприяє задоволенню естетичних потреб. Мистецтво є фундаментом соціо-культурного фактору становлення особистості, його вплив на суспільство та людину неоціненний [9]. Тому вважаємо, особливу місію у розгляді означеної проблеми виконує мистецька освіта.

Важливо, у процесі створення відповідних умов для всебічного розвитку учнів з особливими освітніми потребами, враховувати низку принципів естетичного виховання дітей цієї категорії, а саме:

- розвиток художнього смаку за допомогою природнього середовища та творів мистецтва;
- навчання музичній грамоті з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей школяра;
- збереження та розвиток індивідуальних особливостей учнів [8, С. 345-348].

У наукових дослідженнях вітчизняних педагогів мистецька освіта розглядається як фактор розвитку національної культури особистості [3]. Особлива увага приділяється проблемі формування готовності майбутніх учителів до гармонійного розвитку своїх вихованців різних соціальних груп засобами мистецтва. «Актуальність даної проблеми полягає в тому, що розвиток нових форм навчання, прогресивних технологій створюють

можливість формувати у молоді не лише такі якості, як креативність, ініціативність і комунікабельність, самодостатність, а насамперед здатність до саморозвитку та самореалізації» [6].

Майбутні вчителі мистецьких дисциплін «мають глибоко усвідомлювати місце і роль освітніх процесів у розвитку світового духовного простору в його культурно-історичних, національних, суспільних і індивідуальних формах. Вони мають стати посередником між культурою і підростаючим поколінням» [4, с.61]. Щоб відповідати сучасним вимогам естетичного виховання школярів, орієнтованого на моральне ставлення до мистецтва, навчальний процес в умовах підготовки майбутніх вчителів має включати інтеріоризацію певного обсягу знань, умінь, навичок, саморозвиток у процесі мистецтва. Особливої уваги потребує підготовка здобувачів вищої освіти до навчання й виховання учнів з обмеженими можливостями, що потребують залучення до дієвих засобів впливу на їхній особистісний всебічний розвиток [8, С. 345-348].

За допомогою мистецтва школярі можуть творчо сомореалізовуватися. Для соціалізації школяра з особливими вадами – це надійний, дієвий найдоступніший метод. Потрібно тільки зацікавити своїх вихованців до певної творчої діяльності, використовуючи ефективні форми і методи навчання.

Дослідники, вивчаючи проблему соціалізації дітей з особливими потребами, розглядають мистецтво як потужний, нічим не замінний набір психо-стимулюючих технік. Деякі педагоги використовують арт-терапевтичні методи у своїй роботі. Але варто зазначити, що до використання арт-терапії як методу зцілення дитини за допомогою творчості потрібно ретельно готуватися і вміти застосовувати його на практиці. «Цей метод використовується з метою терапевтичного впливу та при вирішенні діагностичних, корекційних, психопрофілактичних завдань. Тому арт-методи розробляються з вправ, які базуються на різних видах мистецтва, таких як живопис, малюнок, ліплення, боді-арт, різного виду інсталяції з предметів, колажі, ляльки, танцювальні, літературні напрямки, акторська майстерність та інше» [1, с. 75]. Можна виділити найпоширеніші різновиди арт-терапії: музикотерапія; танцювальна терапія; пісочна анімація; казко-терапія; лялькотерапія; бібліотерапія; ізотерапія; імаготерапія.

Розглядаючи мистецтво з такої точки зору, можна припустити, що воно слугує способом розвитку і реалізації людини як особистості, бо саме в процесі мистецької діяльності людина перевтілюється, змінюється, вдосконалюється. Здатність школярів до мистецької діяльності викликає у них успіх. У результаті чого, уможливорюється інтерес до творчого процесу [2, с. 15].

Одним з ефективних видів творчої діяльності вважаємо музично-театральну. Синтез мистецтв в театральній діяльності «уможливлює вибір жанру діяльності, де учні зможуть проявити свої творчі здібності, розвивати особистісну культуру та пізнавальні навички» [8, С. 347]. Цей вид діяльності базується на музиці, що домінує над іншими театральнo-зображувальними засобами.

Аналізуючи вокальну діяльність у музичному ляльковому театрі, варто виокремити дві функції творчого розвитку школяра: наочну (створення яскравого театального образу) та ілюстративну (музичну характеристику головного героя). Разом з тим, методика розучування пісень має свої проблеми: потрібно слідкувати за координацією рухів (робота з лялькою), керувати голосом (спів декламації), слухом (спів у супроводі) [7, С. 200-206]. «Танцювальна діяльність реалізується через процес ілюстрації образними засобами пластичного мистецтва та пантомімічними прийомами; відтворення хореографічних міні-п'єс ..., вміння імпровізувати, узгоджувати власні рухи з рухами партнерів» [8, С. 347]. Тому, музично-театральні заняття мають носити комплексний характер і будуватися на поєднанні навичок співу, пластики, пантоміми, жестикуляції та інших необхідних виражальних засобів.

Використання театралізованої діяльності сприяє розширенню сенсорного досвіду та знань школярів про навколишнє середовище, накопиченню життєвих понять, вирішенню навчально-виховних та корекційно-розвивальних задач:

- активізація мислиннєвої діяльності та мовленнєвого спілкування учнів з особливими освітніми потребами;
- розвиток загально-трудових умінь і навичок в театралізованій діяльності;
- виховання психологічної та практичної готовності до трудової діяльності;
- розвиток естетичної потреби та естетичного смаку [8, С. 348].

У такий спосіб, використання різних видів мистецтва, зокрема за допомогою арт-терапевтичних методів, в освітньому середовищі сприяє залученню школярів з особливими потребами до творчості. «Творчість – це розумова й практична діяльність, результатом якої є створення оригінальних, неповторних цінностей, виявлення нових фактів, властивостей, закономірностей. Творчий розвиток – це неповторна, оригінальна і унікальна діяльність дитини, яка залежить від його здібностей, характеру, темпераменту і рівня знань» [1, с. 77]. В процесі творчої діяльності дитина отримує позитивні емоції через зліт почуттів, що, в свою чергу, дуже сприятливо впливає на її здоров'я і всебічний розвиток [2, с. 15].

Таким чином, мистецтво як арт-терапевтичне явище є важливим засобом гармонійного розвитку і невід'ємною частиною естетичного виховання школярів з обмеженими можливостями. Для реалізації естетичного виховання у школі майбутні вчителі мистецьких дисциплін повинні бути готові використовувати потенційні можливості мистецтва у своїй роботі зі школярами, зокрема з учнями, що мають певні обмеження в здоров'ї.

Список використаних джерел:

1. Барановська А., Сідорова І. Арттерапевтичні властивості вокально-хорового мистецтва у практиці освітнього середовища. *Професійна мистецька освіта. Методичні аспекти: матеріали IV Всеукр. наук.-практ. конф.*, 07.02.2024 / МОН України; КЗВО КОР «Академія мистецтв імені Павла Чубинського». Київ: Академперіодика, 2024. С.73-78.
2. Буланова Л. М. Соціалізація дітей з особливими потребами : соціально-творчий проект. *Шкільний світ. Позашкільн.* К., 2011. № 7 (42). С. 14-17.
3. Василевська-Скупа Л. П. Мистецька освіта як фактор розвитку національної культури особистості. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми* // Зб. наук. пр. Випуск 37, Київ-Вінниця: ТОВ фірма «Планер», 2014. С. 364-368. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/2801>
4. Сідорова І.С. Естетична культура – невід'ємний компонент духовного світу особистості. (2021). *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*, 14, 61-66. <https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/1773>
5. Швець І. Б. Вокальне мистецтво як специфічний засіб творчої самореалізації дітей з особливими потребами. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами : збірник матеріалів II Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю* (м. Вінниця, ВДПУ імені Михайла Коцюбинського, 08-09 листопада 2018 р.) / редкол.: О. П. Демченко, Н. О. Комарівська, Л. В. Любчак, Л. А. Присяжнюк ; за заг. ред. О. А. Голюк. Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2018. Вип. 1. С.165-169.
6. Liudmyla Vasylevska-Skupa, Tetiana Belinska, Kateryna Kushnir, Iryna Sidorova, Lidiia Ostapchuk. Science-Modern Formation of mastery of artistic and pedagogical communication of future teachers of music in the process of vocal and choral activities. *Moderní věda*. Praha. Česká republika, Nemoros. 2022. № 1. Р. 72-82. https://drive.google.com/file/d/17iV0kthZ_olMAWgveL_dtpnSqPZGu4Z/view
7. Onofrichuk, L.M. Synthesis of arts as a factor in the creative education of adolescent students // *Scientific Issues of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: pedagogy*. 2017. No 1. P. 200-206.
8. Sidorowa I. S. Działalność muzyczno-teatryczna jako środek rozwoju estetycznego dzieci o specjalnych potrzebach. *Інклюзивна освіта як індивідуальна траєкторія особистісного зростання дитини з особливими освітніми потребами: збірник матеріалів V Всеукраїнської*